

70 JAAR **NA KRISTALLNACHT**

2-9 november 2008 Tilburg

**HERDENKEN IS OOK
EEN BELOFTE OM HET
NOOIT MEER ZO VER
TE LATEN KOMEN**

www.antiracismegroep.nl

Programmaboekje

Inhoud

- 3** "Kralen van glas" door AntiRacismeGroep Tilburg
- 5** "Zeventig jaar na Kristallnacht" Liberaal Joodse Gemeente Brabant
Programma bibliotheek, 2 november
- 6** Programma Bioscoop Cinecitta, 9 november
- 7** Overzicht eetgelegenheden
- 8** Stadsplattegrond Tilburg
- 9** Overzicht activiteiten
- 10** "Van vreemde smetten vrij — Rechts-radicalisme en antisemitisme in Tilburg" door Ad van den Oord
- 14** Overzicht exposities
- 16** Will you ever be happy again? Beeldend theater, De NWE Vorst, 6 november
- 17** Kristallnacht (BAP)
- 18** "Dit is om nooit meer te vergeten" levensverhaal van Helga Deen, Regionaal Archief Tilburg
- 20** Debatavond met minister Hirsch Ballin, Gemengd Platform, 7 november
Huis van de Wereld: performance 'Mijn Kristallnacht', 4 november
- 21** Bargoen, Oost Europese en joodse muziek, paradox, 5 november
- 22** Overzicht Etalages
- 23** Afsluiting Herdenkingsweek Kristallnacht, 9 november

Pleïade ondersteunt de herdenking van de Kristallnacht. Herdenken is een uiting van respect en het herinnert ons eraan om verdraagzaam te zijn. Dagelijks ontmoeten we mensen die er anders uitzien dan wijzelf, die zich anders gedragen en die zich inzetten voor andere doelen. De kracht van verdraagzaamheid is een gesprek aanknopen en ontdekken dat we allemaal mens zijn ondanks de uiterlijke verschillen en dat we allemaal doen waarvan wij geloven dat dat het beste is. Deze verbinding maakt het makkelijker om ons te verplaatsen in een ander, om te begrijpen hoe de wereld er vanuit een ander standpunt uitziet. Zo herinneren we ons tijdens de herdenking van de Kristallnacht dat het pad naar vrede begint bij het vergroten van de verdraagzaamheid in onszelf.

AntiRacismeGroep

i.s.m.
Liberaal
Joodse
Gemeente
Brabant

Redactie en vormgeving: AntiRacismeGroep Tilburg
Druk: Drukkerij Gianotten

70 jaar na kristallnacht

Kralen van glas

Geschiedenis is als een draad die gebeurtenissen als kralen aaneenrijgt. In het perspectief van de tijd blijkt pas of een gebeurtenis een grote of kleine kraal is, gekleurd, wit, vaal of zwart.

De Kristallnacht is zo'n kraal, keerpunt in de geschiedenis waar je niet langs of omheen kunt. Het is het punt waarop de sluimerende haat van de redevoeringen en rassenwetten van de nazi's voor het eerst worden omgezet in fysiek geweld en terreur tegen joden. Het is het moment waarop de wolf definitief het schaapsvel van zich afschudt en voor het eerst zijn bloeddorst de vrije loop laat. En het is ook het keerpunt waarop iedereen beseft dat er geen weg terug meer is. Het moment waarop daadwerkelijk slachtoffers vallen en beulen ontstaan.

De Kristallnacht. Een joodse jongeman doodt een Duitse diplomaat in Parijs als vergelding voor de deportatie van zijn familie naar een stuk niemandsland tussen Duitsland en Frankrijk. Na een radiotoespraak van Goebbels (minister van propaganda in Duitsland) gaan knokploegen van de nazi's de straten op om wraak te nemen op de joodse bevolking. In de nacht van 9 op 10 november 1938 worden zo'n 267 synagogen in brand gestoken en ongeveer 7500 winkels en bedrijven verwoest. Huizen, scholen, begraafplaatsen en ziekenhuizen worden beklad en 91 joden worden vermoord. De naam Kristallnacht verwijst naar het vele glaswerk dat tijdens deze aanvallen werd vernield.

Veel joden ontvluchten het land en een deel komt ook naar Tilburg en omstreken. Ook hier worden zij na de bezetting vervolgd door de Duitsers. Joden worden uitgesloten van het openbare leven, overal komen bordjes: verboden voor Joden. Ze moeten zichtbaar een davidster dragen zodat ze voor iedereen herkenbaar zijn en mogen veel beroepen niet meer uitoefenen. Door deze maatregelen duiken veel joden onder. Begin augustus 1942 worden in Tilburg en omstreken 21 katholieke joden (die zich dus bekeerd hadden tot het katholieke geloof) gearresteerd. Dit was een vergelding tegen het protest van de katholieke bisschoppen tegen de anti-joodse regels. Eind augustus worden de gevangenen op transport gezet naar concentratiekampen. Onder hen waren drie Trappisten en drie Trappistinnen (broers en zusters) van de familie Löb. Zij zijn allen omgekomen. Zeker 114 joodse Tilburgers zijn uiteindelijk vermoord. Het lot van zestien gedeporteerden is niet bekend.

Alleen gedenken is vandaag niet meer genoeg. Gedenken moet ook een

belofte inhouden om het nooit meer zover te laten komen. Want leven wij zonder antisemitisme, zonder vreemdelingenhaat, zonder geweld, zonder vooroordelen? Zijn wij vrij om ons te verzetten tegen mensen die zondebokken aanwijzen? Vrij om elkaars geloof, politieke overtuiging of mening te respecteren? En worden onschuldige mensen, zelfs kinderen, niet nog steeds buiten de wet geplaatst, gecriminaliseerd en opgesloten?

Daarom moeten we opstaan met en voor mensen die overal de schuld van krijgen. Daarom moeten we samen kijken en contact leggen met mensen/culturen die we niet of nauwelijks kennen. En zo ontdekken wat ze voor waardevols te bieden hebben in plaats van het hoofd af te wenden en hen bij voorbaat te veroordelen. Dat is de inzet deze week van de herdenking van de Kristallnacht: open staan voor anderen en daar de kracht uit putten voor het verzet tegen een nieuwe Kristallnacht. Met de hoop dat de kraal van de Kristallnacht verduisterd zal worden door andere kralen die getuigen dat we iets hebben geleerd.

AntiRacismeGroep Tilburg

Met dank aan het Regionaal Archief Tilburg voor het gebruik van een deel van de tekst van de teletijdmachine van zijn website.

Kinderboekhandel De Zevensprong

1938 is alweer lang geleden. Je moet behoorlijk op leeftijd zijn om je de gebeurtenissen van dat jaar te kunnen herinneren.

Maar tegelijkertijd lijkt het ook alsof het gisteren was. Alsof de dingen die toen gebeurden ook nu met jou of je burens kunnen gebeuren.

Daarom is het goed om te blijven herinneren. Herinneren wat er fout ging, zodat we kunnen proberen die fouten nu of in de toekomst niet te herhalen. Herinneren hoe het zo kwam en wat de gevolgen waren.

En iemand moet die verhalen blijven vertellen.

Ook aan de jongeren van nu, zodat ook zij weten wat er gebeurd is. Gelukkig gebeurt dat ook: er zijn mensen die de verhalen van toen opschrijven en doorgeven, zodat we het niet vergeten en ons in kunnen leven in de mensen die toen leefden en alles meemaakten.

Bij kinderboekwinkel de Zevensprong hebben we daarom een etalage ingericht rond het boek 'Scherven in de nacht', waarin Martine Letterie de gevoelens van de vluchtelingen van de Kristallnacht opschrijft. Als je het leest, lijkt het alsof je erbij bent. Een goed boek om nu te lezen, en ook om te bewaren voor de kinderen van later. Want zolang het verhaal verteld wordt is er een kans dat we ervan leren, en in de toekomst wijzer zullen wezen ...

De Rijzende Zon

De etalage stel ik graag ter beschikking voor beeldmateriaal dat uitnodigt tot bezinning.

De bandbreedte is ruim. Er wordt al genoeg verdiend.

Zeventig jaar na Kristallnacht

Het is alweer zeventig jaar geleden dat de Kristallnacht plaatsvond. Al sinds 1933 werden in Duitsland joden systematisch geïsoleerd. Joodse winkeliers mochten hun producten uitsluitend aan joodse mensen verkopen. Parken en bioscopen werden verboden voor joden, en gemengde huwelijken waren niet mogelijk. In de nacht van 9 op 10 november 1938 sloeg uitsluiting om in vervolging: tienduizenden joden werden vermoord of naar concentratiekampen afgevoerd. Synagogen werden verwoest en joodse winkels vernield. Vanaf de Kristallnacht was duidelijk dat joods zijn onder het naziregime levensgevaarlijk was.

Voor een groot deel van de Duits-joodse bevolking was vluchten geen optie. Omringende landen waren bang voor een toestroom van vluchtelingen en hielden daarom hun grenzen dicht. Later, toen het naziregime zich vanuit Duitsland over de rest van Europa verspreidde, bleek dat joodse burgers overal in Europa moesten vrezen voor hun leven. Hoewel Hitlers haat misschien het duidelijkst tegen de joodse bevolking gericht was, werden ook homo's, gehandicapten en zigeuners vervolgd. Al deze groepen mensen waren in Hitlers ogen minderwaardig. Hij noemde ze parasieten die verdeldigd moesten worden.

Hoe anders is de positie van de joodse gemeente vandaag de dag in Tilburg. Met een synagoge in het hart van de stad voelen we ons omringd door vrienden: winkels, theaters en bewoners uit de Willem II straat, afgevaardigden van kerken en moskeeën waarmee we veel samenwerken, de vele bezoekers die jaarlijks onze sjoel, zoals we de synagoge noemen, komen bezichtigen. Die goede verstandhouding geeft een gevoel van veiligheid waarvan we vinden dat elk mens er recht op heeft. De verwoesting die tijdens de Kristallnacht zeventig jaar geleden plaatsvond kan ons steeds weer leren wat er gebeurt als we niet opkomen voor onze medeburgers, hoezeer zij ook van ons verschillen.

Rabbin Hetty Groeneveld
Liberaal Joodse Gemeente Brabant

Programma Bibliotheek zondag 2 november

Bibliotheek Midden-Brabant staat in november in het teken van spiritualiteit. Door de Liberaal Joodse Gemeente Brabant wordt een inleiding verzorgd over jodendom in het algemeen en meer specifiek over de joodse gemeente zoals die na de oorlog in Tilburg heeft gefunctioneerd.

Zondag 2 november, Locatie: Bibliotheek Midden-Brabant, aanvang 14.00u.

Programma Cinecitta 9 november

Bioscoop Cinecitta vertoont een drietal films met thema's die aansluiten bij de herdenkingsweek. Het zijn stuk voor stuk indringende portretten van verschillende tijden en situaties. Maar ook met overeenkomsten wat betreft emoties, beleving, keuzes, idealen en loyaliteit van mensen in situaties van politieke overheersing. Met deze films worden abstracte begrippen teruggebracht tot het perspectief en levensloop van personen in tijden van onzekerheid, angst, vertwijfeling en hoop.

De film **La caduta degli dei/The Damned** van Luchino Visconti geeft een indringend beeld van het verval van een Italiaanse familie van grootindustriëlen door de opkomst van de nazi's.

De film **Persepolis** is een politiek kritisch verhaal van de negenjarige Marjane. Zij groeit op tijdens de islamitische revolutie in Iran en wordt na de daaropvolgende machtsovername om veiligheidsredenen door haar ouders naar een Weens internaat gestuurd. Een hommage aan een modern, warm gezin dat zich staande moet houden in een tumultueus land met een ongewisse toekomst.

De overeenkomsten met de positie van de joden in het Duitsland van de jaren dertig zijn legio.

Ter lering en ter herdenking van de Kristallnacht een beeld van de laatste dagen van de man waarmee het allemaal begon: Hitler. In de film **Der Untergang** wordt een ontluisrend beeld gegeven van de val van een machtspotentiaat pur sang die verantwoordelijk is geweest voor de explosie van geweld.

11.00 uur **DER UNTERGANG** regie: Olivier Hirschbiegel, 2004, 160 minuten

14.00 uur **PERSEPOLIS** regie: Vincent Parronau en Marjane Satrapi, 2007, 95 minuten

16.00 uur **LA CADUTA DEGLI DEI/THE DAMNED** regie: Luchino Visconti, 1969, 160 minuten

Toegangspreis: 8 euro per film; drie films voor 10 euro

Reserveren 013-5421379

Bisocoop Cinecitta, Willem II straat 29

Het Zingende Nijlpaard

Een aantal weken geleden kwam iemand van de joods-liberale gemeente Tilburg bij ons langs met het verzoek of we in november 2008 een van onze etalages beschikbaar wilden stellen voor het presenteren van typisch joods speelgoed.

In de loop van het gesprek begreep ik dat dit in het kader was van de zeventigste herdenking van de Kristallnacht. Een gruwelijke nacht, waarin heel veel etalages van joodse ondernemers kapot geslagen werden. Uit onberedeneerde haat.

Zoals we nu weten, was dat het begin van een afschuwelijke periode in onze Europese geschiedenis. We kunnen er in onze overvloedige tijd niet vaak genoeg bij stil blijven staan. Tussen tolerante omgang en etnische zuivering zit maar een heel dun laagje beschaving. Dat hebben we onlangs nog kunnen zien in Georgië en wat langer geleden op de Balkan.

Laten we dit vooral niet vergeten.

Stedelijk Jongerenwerk Attak

Binnen onze tijd én jongerencultuur is vervolging van mensen haast niet meer voor te stellen. Niet dat het niet plaatsvindt, maar het gebeurt zover weg. Daarom vinden wij het samen met jongeren belangrijk om hierbij stil te staan en niet alles vanzelfsprekend te vinden. We willen bewustwording creëren, we leven hier in een multiculturele samenleving waarin mensen juist gebruik kunnen maken van elkaars talenten. Allochtone jongeren weten wat discriminatie is en weten wat vooroordelen kunnen doen. Binnen het jongerenwerk zijn we bezig om samen met jongeren vooroordelen en onwetendheid weg te nemen, dat uit zich bijvoorbeeld in projecten als 'ik ben antilliaan.nl'. Ook het meedoen aan deze week is daar een voorbeeld van.

Eetgelegenheden

Een aantal eetgelegenheden zet deze week ook koosjer eten op de kaart.

KraS2 broodjeswinkel Willem II straat 27

Pino's Wereldeetcafé Stationsstraat 8

Joodse gerechten in Wereldrestaurant Blend

Ontmoet, proef en geniet! Blend is een Multicultureel Wereldrestaurant waar u zowel tijdens de lunch als tijdens het diner kennis kunt maken met het beste van culturen uit alle werelddelen.

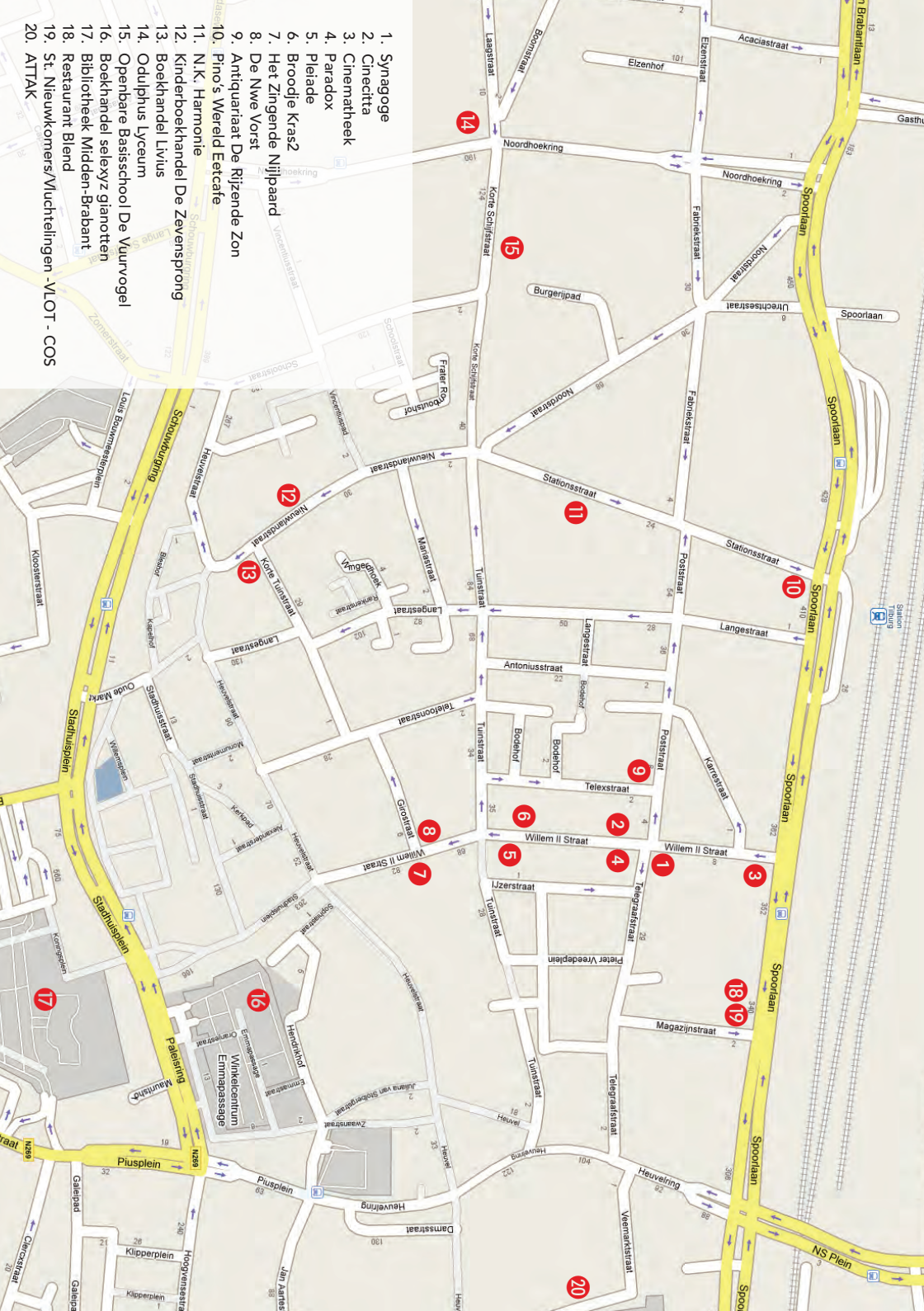
Ontdek de Joodse keuken! Het team van Blend is afkomstig uit alle windstreken, maar kenmerkt zich door een gezamenlijke passie voor gastvrijheid en het culinaire product. Kennis van traditionele gebruiken en authentiek vakmanschap zorgen voor een échte internationale kaart en een warme, ontspannen sfeer in het restaurant. Bij Blend vinden we dat het om mensen draait. Graag ontmoeten we u dan ook persoonlijk in ons restaurant.

Tijd: van 2 t/m 9 november 2008. **Plaats:** Restaurant Blend, Huis van de Wereld, Spoorlaan 346, **Openingstijden:** dinsdag t/m vrijdag van 12.00 - 14.00 uur en van 17.00 - 21.30 uur. Zaterdag en zondag van 17.00 - 21.30 uur.

De NWE Vorst

Alle mensen zijn anders. In bouw, karakter, kleur, cultuur en smaak. Dat maakt de wereld rijk en avontuurlijk. Wij willen dat niet veranderen. Alle mensen zijn ook gelijk. Gelijk in verscheidenheid. Ook dat willen we niet veranderen. Wie hiervoor opkomt, ondersteunen we graag.

1. Synagoge
2. Cinecitta
3. Cinematheek
4. Paradox
5. Pleiade
6. Broedje Kras2
7. Het Zingende Miljpaard
8. De Nwe Vorst
9. Antiquariaat De Rijzende Zon
10. Pino's Wereld Eetcafé
11. N.K. Harmonie
12. Kinderboekhandel De Zevensprong
13. Boekhandel Livius
14. Odulphus Lyceum
15. Openbare Basisschool De Vuurvogel
16. Boekhandel seleyxz gianotten
17. Bibliotheek Midden-Brabant
18. Restaurant Blend
19. St. Nieuwkomers/Vuchtelingen -VLOT - COS
20. ATTACK

Overzicht Activiteiten

Activiteiten 2 t/m 9 november herdenking Kristallnacht

Zondag 2 november Bibliotheek Midden-Brabant: lezing Liberaal Joodse Gemeente in het kader van maand van de spiritualiteit van de bibliotheek

Dinsdag 4 november: Huis van de Wereld: Performance "Mijn Kristallnacht" door: Bright O. Richards

Woensdag 5 november Paradox, optreden Bargoen: joodse muziek o.a. klezmer en liederen van Brecht

Donderdag 6 november De NWE Vorst, Will you ever be happy again, beeldend theater

Vrijdag 7 november Debat met minister Hirsch Ballin, "spanning tussen vrijheid en bescherming" in de N.K. Harmonie, organisatie: Gemengd Platform

Zondag 9 november

- Bioscoop Cinecitta, 3 films: Der Untergang, Persepolis, The Damned

- Synagoge: Lezing "Joods leven in katholiek Tilburg (1930-1945)" door Ad van den Oord Lezing over de positie van de Islam en moslims in Nederland door Shahenshah Yaqut, winnaar J. H. Scheps prijs 2008 (opstelwedstrijd)

Vertrek en aankomst fietstocht langs Helga Deen route

Films over Helga Deen en wederopbouw van de Synagoge

Elders in dit boekje vindt u uitgebreide informatie over deze activiteiten. En ook over 'doorlopende' zaken als exposities en dergelijke.

Bibliotheek Midden-Brabant is een neutrale en laagdrempelige instelling waar betrouwbare informatie te vinden is. Deze instelling heeft ook een open oog voor ontwikkelingen in de samenleving. De bibliotheek wil een podium bieden voor onderwerpen die mensen bezighouden. Ze wil mensen op verschillend en vooral aansprekende manieren informeren. Met de lezing over joodse religie op zondag 2 november, tijdens de maand van de spiritualiteit in de bibliotheek, en de expositie Spelen achter prikkeldraad denkt de bibliotheek een goede bijdrage te kunnen leveren aan de herdenking van de Kristallnacht en aan de bewustwording rond deze thema's.

Openbare Basisschool de Vuurvogel

Wij vinden het erg belangrijk om aan onze kinderen mee te geven dat wat er toen gebeurde niet alleen een historisch feit is. Maar wat er toen gebeurde ook nu realiteit kan worden als we niet waakzaam zijn, als we niet leren van het verleden.

VAN VREEMDE SMETTEN VRIJ

Rechts-radicalisme en antisemitisme in Tilburg

Industrialisatie en urbanisatie, gepaard gaande met ontkerstening, waren een stimulans voor een ongekend proces van verzuiling en versterking van het gevoel van eigenwaarde bij de katholieken, wat later wel het Rijke Roomse Leven genoemd is. Maar diezelfde maatschappelijke ontwikkelingen zorgden onder grote groepen katholieken ook voor een zich sterk afzetten tegen enerzijds kapitalisme, liberalisme, individualisme en neutrale pers én anderzijds tegen internationalisme en socialisme.

Een corporatieve en vooral katholieke volksgemeenschap zou de toestand van voor de Franse Revolutie moeten herstellen. Brabantia Nostra, onder leiding van de in Roomsche Leven en Ons Tilburg schrijvende dr. P. C. de Brouwer, ageerde tegen 'volksvreemde elementen' die de 'ongerepte Brabantse volksziel' aantastten.

En daarmee werden vooral liberalen, socialisten en communisten bedoeld, maar eind jaren dertig ook fascist en nationaal-socialist. Ook de katholieke kerk keerde zich tegen de gevaren van de neutrale pers en tegen de dreiging van het internationale communisme.

Joden bleven grotendeels buiten schot. Ten eerste waren er niet veel van in deze contreien. En ten tweede hadden ze geen prominente posities als ondernemer of als bestuurder van socialistische organisaties. Want juist de joden die hun religieuze messianisme hadden ingeruild voor een werelds messianisme (verkrijgen van economische, politieke en culturele macht) werden door de katholieken het gevaarlijkst geacht.

In de katholieke liturgie speelden joden de rol van moordenaars van Christus, maar het antisemitisme kreeg ook een sociale pendant: de woerkerkapitalist of juist de bolsjewist (onbetrouwbaarheid tegenover gemeenschap of natie). Zo ageerde de Nieuwe Tilburgsche Courant van Antoine Arts in 1894 fel tegen de 'ontelbare Israëlieten [die] aan de spits staan der socialistische benden in alle landen' en wier doel enkel kon zijn 'vernietiging van den Christelijken geest onder het volk, vandaar hun verschooning der Joden en hun samenspanning met de Joodsche kapitalisten en oproermakers'.

Maar in 1905 zette Arts met de voorman van de joodse gemeente Brabant Abraham Deen gezamenlijk een handtekening onder een openbaar protest in de plaatselijke kranten tegen de pogroms tegen de joden in Rusland.

Na een moeizaam binnenkomen van de joden in de Tilburgse samenleving kon Abraham Deen bij het vijftigjarig bestaan van de synagoge in 1924 tevreden vaststellen dat de gemeenteraad van Tilburg met algemene stemmen een subsidie voor restauratie van de synagoge had goedgekeurd. 'Die royale daad is voor ons het bewijs, dat de Joden in Holland niet meer, zooals ik U heb verhaald uit vroegere

tijden, en ook niet zoals thans nog in naburige landen, als vreemdelingen worden beschouwd, maar dat men hen hier beoordeelt als burgers die het lief en leed van de stad hunner inwoning medeleven en daarom aanspraak kunnen maken op alle burgerrechten daaraan verbonden. Ik heb in onze stad van de autoriteiten nooit anders dan achting en verdraagzaamheid jegens andere Gezindten gekend en hoop, dat diegenen die na mij komen, dat ook steeds zullen mogen ondervinden'.

De wens was hier waarschijnlijk vader van de gedachte, want in het katholieke Brabant bleven de joden als 'andersdenkenden' op één hoop geveegd met liberalen en socialisten. De leuze 'Van vreemde smetten vrij' van Roomsche Leven en RKSP uit de jaren dertig gold niet alleen de Spaanse communisten en Duitse nationaal-socialisten, maar ook de joden. In die jaren gaf onder de rook van Tilburg de Uitgeverij Oisterwijk boeken uit over de verderfelijke invloed van joden in de christelijke samenleving, terwijl in de wolstad zelf in 1939 de opvoedkundig bedoelde brochure 'Schoolopvoeding en Jodendom' verscheen, waarin een gematigd antisemitisme geoorloofd geacht werd omdat dit zou werken als 'een noodzakelijke medicijn voor het gezondmaken der verkeerde toestanden', elke 'gemeenzaamheid' met joden werd in die brochure ten strengste ontraden want joden waren een 'gevaarlijk volkje'.

De aanhang van fascistische partijen was in Tilburg niet groot. De NSB scoorde in Tilburg laag bij de verkiezingen, in 1935 2,1 procent en in 1937 1,6 procent. Het meest antisemitisch was het vanuit Oisterwijk opererende katholieke-fascistische Zwart Front van Arnold Meijer, dat vanaf de oprichting in 1934 in heel Midden-Brabant over een zekere aanhang beschikte.

Zwart Front: gastrecht voor de joden

Meijer constateerde dat er in Nederland wel degelijk een 'jodenprobleem' bestond. De joden bleven volgens Meijer altijd 'vreemdelingen', die niet assimileerden en overal wilden 'meesteren'. De gelijkstelling der joden voortkomend uit de Franse Revolutie moest gecorrigeerd worden. Meijer bepleitte een 'gastrechtstatuut', een vreemdelingenstatus voor joden.

Dat betekende evenwel een uitsluiting van de joden van het politieke leven en beperking van hun economische en culturele activiteiten. Zwart Front bleef in Tilburg echter een 'weinig florerend geheel met voortdurend conflicten', aanvankelijk aangevoerd door schrijver/boekhandelaar Ton Kerssemakers, die vond dat joden een instrument waren in handen van machten 'die de moderne wanorde geschapen hadden' en dat joden veelal 'woekeraars' waren 'tegenover wie men niet zoveel égarde in acht hoefde te nemen'.

Bij de kamerverkiezingen in 1937 behaalde Zwart Front in Tilburg 4,5 procent van de stemmen. Voor Zwart Front was antisemitisme een dankbaar propagandamiddel, vooral gericht tegen joodse zakenlieden (Mannheimer in 1935-1936 en Zwanenberg, de zaak Oss in 1938). In het blad Zwart Front maakte Karel Thole met

diverse spotprenten de Duits-joodse vluchtelingen belachelijk.

Meijer stelde dat na het aan de macht komen van Hitler de meest 'ekelhafsten Joden aus Deutschland' naar Nederland waren gekomen.

Naar aanleiding van de Kristallnacht (9 op 10 november 1938) in Duitsland zette Meijer nogmaals zijn standpunt over de joden als vreemdelingen uiteen, maar veroordeelde hij in overeenstemming met de katholieke visie ook het geweld tegen de joden: '... ziende de bijzondere geaardheid van de Joden, houden we Jood en niet-Jood niet voor gelijken. (...) een optreden tegen de Joden echter als de laatste weken in Deutschland gebeurt, achten wij een autoritair staat, die prat wil gaan op den naam "cultuurstaat" onwaardig'. Vernietiging van gebouwen en goederen mag men verwachten in een 'barbarenstaat, waar het roode canaille den boventoon voert; niet echter in een autoritair staat, die orde, discipline, gezag en beschaving heet voor te staan'. Maar het gejammer van joodse zijde in Nederland over de Kristallnacht vond Zwart Front ook weer misplaatst. Immers over de ellende van de Nederlandse werklozen, de gelynchte nonnen in Spanje en de vermoorde priesters in Mexico jammerde geen enkele rabbi. 'Nederland voor de Nederlanders!' heette het in Zwart Front van 14 januari 1939, een blad waarmee elke zaterdag in de Tilburgse winkelstraten luidruchtig gecolporteerd werd.

Succesvoller in Tilburg was het RK Zuiderfront van de journalist Willem van Mook en uitgever Smits. Hun blad was de Tilburgsche Post. Van Mook trad in de jaren dertig toe tot Zwart Front en schreef in dat blad vanaf juli 1939 antisemitische bijdragen (een 'minderwaardig volk') die zelfs leider Arnold Meijer te ver gingen. Het RK Zuiderfront dat bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1935 bijna 14 procent van de stemmen haalde, zette zich niet enkel af tegen de 'baantjesgasten' van de RKSP maar vooral ook tegen vreemdelingen. Zo werd een ware kruistocht gestart tegen de 'Hollandsche' NV Tilburgsche Waterleidingmaatschappij. Het RK Zuiderfront wilde strijden voor 'het behoud van den autochthonen Brabantschen land-aard, voor het onvervalscht Brabantsch volkskarakter der bewoners van dit gewest in Nederlandsch nationaal verband, tegen de dreigende overheersching van het heidensch germanendom'.

Veroordeling geestelijkheid

Alle grote politieke partijen en kerkgenootschappen wezen in de jaren dertig het antisemitisme af. De katholieke kerk sprak zich meermalen uit tegen fascisme. Op 2 februari 1934 was er een herderlijk schrijven tegen NSB en fascisme. Hier was nog geen sprake van een verbod (behalve voor priesters en leraren), wel een waarschuwing om de hechte eenheid op staatkundig gebied te behouden (binnen de RKSP). Na het verkiezingssucces van de NSB landelijk maar ook in Limburg volgde op 24 mei 1936 een bisschoppelijk mandement tegen de NSB. Leden van die partij zouden de sacramenten voortaan geweigerd worden. Dat werd in Tilburg in 1937 in de praktijk gebracht toen een groepsleider der NSB een kerkelijke begrafenis werd geweigerd. Al in januari 1936 maakte Roomsche Leven duidelijk dat ook Zwart Front niet door de beugel kon.

Antifascistische acties op straat waren in Tilburg zeldzaam. Vooral de communisten agiteerden bij vergaderingen van Zwart Front en NSB. De joden zelf hielden zich het liefst stil. Daarbij speelde ook een rol dat ook de joodse gemeenschap zelf vreesde dat een aanhoudende vluchtelingenstroom uit Duitsland de positie van de joden in Nederland zou verslechteren. Een afwijkende levenswijze van de vluchtelingen zou antisemitisme in Nederland kunnen versterken. Joodse organisaties bevorderden dan ook de verdere emigratie van vluchtelingen. Rondom de Kristallnacht was juist een rooms-katholiek comité het meest actief in de solidariteit met de Duitse joden. De joodse gemeente Tilburg beperkte zich tot het organiseren van een aparte kerkdienst op verzoek van de opperrabijn. Maar het Tilburgse RK Huisvestingscomité verklaarde zich solidair met de vervolgte joodse geloofsgenoten in Duitsland en was bereid in Tilburg aan een hulpactie deel te nemen die vanuit de joodse gemeente werd voorbereid.

Fascisme op straat

In de eerste oorlogsjaren groeiden Nationaal Front (opvolger Zwart Front) en NSB. De Tilburgse afdeling van Nationaal Front telde ruim 500 leden en was daarmee de grootste afdeling in Brabant, maar in vergelijking met de Tilburgse Nederlandsche Unie-afdeling betrof het een onbeduidend aantal. De NSB-afdeling groeide in de oorlog uit tot een kleine 700 leden, voor een belangrijk gedeelte zogenaamde 'brood-NSB'ers'. De verhoogde activiteiten van de WA in Tilburg sinds februari 1941 hadden in tegenstelling tot die in Amsterdam geen antisemitisch karakter. De NSB'ers voelden zich veeleer zelf bedreigd en zochten bescherming. In de tweede helft van augustus 1941 startte de NSB landelijk, maar ook in Tilburg, een actie om joden zichtbaar te maken en tegelijk antisemitische gevoelens te versterken door het bekladden van synagogen en woningen van joden. Met gele letters werden het woord 'jood' en stertekens aangebracht, op de synagoge ook hakenkruizen en wolfangels. Ook huizen in de wijk Armhoefse Akkers, waar Helga Deen woonde, werden beklad. Er woonden daar relatief veel andersdenkenden en dus ook joden, in 1942 ongeveer een dertigtal huishoudens. Maar behoudens deze door de landelijke leiding van de NSB georkestreerde straatactie, zullen de Tilburgse joden weinig gemerkt hebben van antisemitisme in het dagelijks leven, tot uiteraard de Duitse bezetter zijn maatregelen afkondigde.

Ad van den Oord

Verklaring van afkortingen:

NSB = Nationaal-Socialistische Beweging

RKSP = Rooms-Katholieke Staatspartij

WA = WeerbaarheidsAfdeling, afdeling van de NSB

Nationaal Monument Kamp Vught verleent medewerking aan de activiteiten in Tilburg.

Omdat er altijd aandacht nodig is voor het verleden en wat we ervan kunnen leren voor vandaag en voor de toekomst. Daarom is de expositie *Spelen achter prikkeldraad* deze week te zien in Bibliotheek Midden-Brabant. Het geeft een beeld in tekeningen, foto's en brieven van de creativiteit van de kinderen in deze verschrikkelijke periode.

Het herinneringscentrum van Nationaal Monument Kamp Vught is gevestigd op het terrein van voormalig SS-concentratiekamp Vught, Lunettenlaan 600 (vrij entree). Openingstijden: dinsdag t/m vrijdag van 10.00-17.00 uur; zaterdag en zondag van 12.00-17.00 uur.

Overzicht exposities

'Dit is om nooit meer te vergeten'

Het Stadsmuseum Tilburg exposeert deze week de tentoonstelling: "Dit is om nooit meer te vergeten. Het levensverhaal van Helga Deen (1925-1943)" in de synagoge. Voor meer info zie ook het artikel over Helga Deen in dit boekje.

Expositie: Dit is om nooit meer te vergeten.

Synagoge, Willem II straat 20

2 t/m 9 november, behalve 8 november.

Spelen achter prikkeldraad

Creatieve uitingen van kinderen in concentratiekampen en onderduik

Jongen tekent in barak Theresienstadt. 1943/1944 (Collectie NIOD/Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie)- Volledige naam is onbekend (linksboven is naam Neustahl vermeld)

Centraal in deze expositie staan creatieve uitingen van kinderen in concentratiekampen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ook worden verhalen over de onderduik en de hulp aan ondergedoken kinderen verteld. De expositie is samengesteld door Esther Göbel in opdracht van het Nationaal Monument Kamp Vught.

Het is moeilijk voorstelbaar, maar ze waren er wel: kinderen in concentratiekampen. Vooral joodse kinderen, maar ook kinderen van verzetsdeelnemers (gijzelaarskinderen). Dankzij creatieve uitingen in de vorm van tekeningen, brieven, dagboeken en gedichten konden veel kinderen zich op de been houden in een angstige wereld van vervolging en vernietiging. De kinderen werden daarbij gestimuleerd door volwassenen, die hen zo een meer kindwaardig bestaan wilden geven. Hierdoor ervaren we gelukkig ook positieve dingen zoals vriendschap, dromen en hoop op een betere wereld. Tekeningen, foto's van de kinderen en hun aangrijpende verhalen maken het geheel een divers en indringend relaas.

Expositie: Spelen achter prikkeldraad 2 t/m 9 nov

Bibliotheek Midden-Brabant

Koningsplein 10

Een koffer vol hoop

Expositie over vluchtelingen

Bijna dagelijks zijn beelden te zien van vluchtelingen wereldwijd, vaak ondergebracht in provisorische kampen. Hun verhaal is het meest recente voorbeeld van een eeuwenoud probleem, dat ook in ons eigen land nog steeds actueel is. Al eeuwen vormt Nederland een opvangplaats voor mensen, die hun land ontvluchten omdat ze in hun bestaan worden bedreigd. Zo kwamen eind jaren dertig duizenden Duitse joden naar Nederland, toen op 9 november 1938 met de Kristallnacht de openlijke vervolging van deze bevolkingsgroep begon.

De expositie Een koffer vol hoop vertelt het verhaal van de vluchtelingen van toen. Koffers gevuld met persoonlijke verhalen van alle betrokkenen. De vluchtelingen die legaal of illegaal de grens overkwamen. De marechausseebeambten die 'ongewenste vreemdelingen' moesten tegenhouden of uitzetten. De ambtenaren die moesten beslissen over de definitie van 'in levensgevaar verkeren'. De comités, verantwoordelijk voor de opvang van de berooide vluchtelingen. De directeur van het vluchtelingenkamp Westerbork.

Onbegrip

De komst van de Duits-joodse vluchtelingen naar Nederland plaatste de regering voor onbekende problemen. Het onbegrip van de Nederlandse autoriteiten voor de motieven van de vluchtelingen, werd goed verwoord door het hoofd van de grensbewaking. Hij liet in april 1933 (na de boycotacties in Duitsland tegen joodse winkels) de Minister weten: "De Joden in Duitsland schijnen zich daar wel zeer gehaat te hebben gemaakt."

De omgang met illegale vluchtelingen, het bepalen van een toegangsbeleid, de instructies voor marechaussee en grensbewaking vroegen om een duidelijk beleid. Tegelijkertijd moesten de vluchtelingen die wél werden toegelaten worden opgevangen en begeleid.

Lange tijd werd dit overgelaten aan het particulier initiatief, maar na de Kristallnacht wordt in opdracht van de Nederlandse regering een vluchtelingenkamp gebouwd. De keuze viel in eerste instantie op Elspeet. Maar daartegen rezen bezwaren.

Van de ANWB en van één van de burens: Koningin Wilhelmina. Toen werd het Westerbork. Westerbork vormde een desolate verblijfplaats: geïsoleerd gelegen in een kale omgeving, met nauwelijks contact met de lokale bevolking. Bovendien lag het kamp dicht bij de Duitse grens en zouden de vluchtelingen bij een Duitse inval als ratten in de val zitten. Niettemin arriveerden hier op 9 oktober 1939 de eerste joodse vluchtelingen uit Duitsland.

Deze tekst werd ter beschikking gesteld door Herinneringscentrum Kamp Westerbork.

Expositie: Een koffer vol hoop 2 t/m 9 november

Expositie is te bezichtigen tijdens openingstijden winkel selexyz gianotten, Emmapassage 17

Tentoonstelling "Zo was het maar Zo kan het ook..."

Het thema van de tentoonstelling in het Huis van de Wereld in het kader van de herdenking Kristallnacht is multiculturele ontmoeting: "Zo was het maar Zo kan het ook ...". De tentoonstelling plaatst door middel van foto's, tekst en overige beelden de verschrikkingen van toen en nu tegenover een waardevolle multiculturele ontmoeting. Een verrijkende ontmoeting tussen mensen met de meest uiteenlopende culturele, economische en religieuze achtergronden.

Tijd: van 2 t/m 9 november 2008. Plaats: Grote Zaal, Huis van de Wereld, Spoorlaan 346,

Openingstijden: maandag tot en met vrijdag: 9.00 - 17.00 uur, zaterdag en zondag gesloten.

selexyz & gianotten

selexyz gianotten

Leven en opgroeien in een land in vrede is het beste wat mij en mijn generatie is overkomen. Juist in een tijd waarin de samenleving wat minder stabiel lijkt, is het goed om stil te staan bij wat er in en rondom de Tweede Wereldoorlog is gebeurd. Het initiatief om de Kristallnacht te herdenken ondersteunen wij dan ook van harte. Juist als boekhandel zijn wij ons bewust dat de vrijheid om een mening te hebben en die in een boek te vatten, van onschatbare waarde is.

Will You Ever Be Happy Again?

De nieuwe voorstelling van Sanja Mitrović

Scene uit *Will you ever be happy again* ?

'Zullen we ooit weer gelukkig zijn?' vroeg de Duitse bevolking zich af aan het eind van de Tweede Wereldoorlog. Een beduidend deel van de Servische bevolking staat nu voor diezelfde vraag bij het ontwaken in het nieuwe millennium. De Duitsers noemden dat moment 'uur nul' om daarmee hun wens naar een frisse start te symboliseren. Het bleek allemaal een illusie. Men kan niet ontsnappen aan de eigen geschiedenis, alleen maar hopen het te overleven.

Will You Ever Be Happy Again? maakt gebruik van documentaire strategieën om de invloed van nationaliteit op persoonlijke identiteit te onderzoeken.

Autobiografische verhalen van de performers – één Servisch, één Duits- vormen de ingrediënten van de voorstelling en zijn gebaseerd op een serie gebeurtenissen uit hun kindertijd, zoals spelletjes, de basis-

school en sportdagen. Met het schetsen van verhalen over goed tegenover kwaad, slachtoffer tegenover dader en hoe de rollen gemakkelijk omgedraaid kunnen worden, verschuift de voorstelling van onderzoek naar ritueel spel. Een spel dat parallelle beelden creëert tussen twee landen, waarin de geschiedenis zich herhaalt zoals de geschiedenis zich altijd lijkt te herhalen.

Mitrović beperkt het onderwerp van *Will You Ever Be Happy Again?* niet tot een persoonlijke reflectie op haar Servische identiteit. Ze betrok de Duitse performer Jochen Stechmann bij de voorstelling om zo de specifieke overeenkomst tussen Duitsland en Servië nader te onderzoeken. Het oorlogsverleden van Duitsland en Servië heeft het aanzien van beide landen binnen Europa en daarbuiten sterk aangetast.

Op dit moment bevinden de landen zich in verschillende verwerkingsstadia. Terwijl het einde van de oorlog in voormalig Joegoslavië nog vers in het geheugen ligt, is de Duitse *Stunde Null* al meer dan zestig jaar geleden. Mitrović vergelijkt de oorlogsgeschiedenis van de twee landen. 'Ik zie een duidelijke parallel tussen Duitsland na de Tweede Wereldoorlog en Servië in de periode vanaf de jaren negentig tot nu. Voor mij is het erg interessant om die processen naast elkaar te plaatsen.' Twee historische keerpunten trekken daarbij in het bijzonder haar aandacht. De val van de Berlijnse muur leidde in 1989 tot de hereniging van Duitsland. Twee jaar later viel Joegoslavië uiteen, wat gepaard ging met verschillende burgeroorlogen. 'Het ene land werd herenigd, het andere land viel uit elkaar. Wat doen historische gebeurtenissen als deze met de identiteit van individuele burgers en met het internationale aanzien van Duitsland en Servië?'

hetveem coproductie met CZKD Belgrado en i.s.m. Pact Zollverein Essen.

Concept, regie: Sanja Mitrović, spel: Jochen Stechmann, Sanja Mitrović, dramaturgie: Felix Ritter, lichtontwerp: Erik Gramberg, geluidontwerp: Vladimir Rakić, kostuumontwerp: Dejan Došljak, artistiek advies: Vladimir Tupanjac

Donderdag 6 november, Locatie: Theater De NWE Vorst, Willem II straat 49
Aanvang: 20:00 uur, entree: 5 euro

Kristallnacht (BAP)

Es kommt vor, dass ich meine, dass etwas klirrt,
dass sich irgendwas in mir verirrt,
Ein Geräusch, nicht einmal laut,
manchmal klirrt es vertraut,
selten so, dass man's direkt durchschaut.
Man wird wach, reibt sich die Augen und sieht
in einem Bild zwischen Breughel und Bosch
keinen Menschen, der um Sirenen was gibt
weil Entwarnung nur halb soviel kostet.
Es riecht nach Kristallnacht.

In der Ruhe vorm Sturm - was ist das?
Ganz klammheimlich verlässt einer die Stadt.
Honoratioren incognito hasten vorbei,
offiziell sind die nicht gern dabei
Wenn die Volksseele - allzeit bereit -
Richtung Siedepunkt wütet und schreit
"Heil - Halali" und grenzenlos geil
nach Vergeltung brüllt, zitternd vor Neid
in der Kristallnacht.

Doch diejenigen, die alles, was anders ist, stört,
die mit dem Strom schwimmen, wie es sich gehört,
für die Schwule Verbrecher sind,
Ausländer Aussatz sind,
brauchen einen, der sie verführt.
Und dann rettet keine Kavallerie,
kein Zorro kümmert sich dadrum.
Der pisst höchstens ein Z in de Schnee
und fällt lallend vor Lässigkeit um:
"Na und? - Kristallnacht!"

In der Kirche mit der Franz-Kafka-Uhr,
ohne Zeiger, mit Strichen drauf nur,
liest ein Blinder einem Tauben
Struwwelpeter vor
hinter einer dreifach verriegelten Tür.
Und der Wächter mit dem Schlüsselsbund hält
sich im Ernst für so was wie ein Genie,
weil er Auswege pulverisiert
und verkauft gegen Klaustrophobie
in der Kristallnacht.

Währenddessen, am Marktplatz vielleicht,
unmaskiert, heute mit dem wahren Gesicht
sammelt Steine, schleift Messer
für die, die schon verraten sind,
probt der Lynch-Mob für das Jüngste Gericht.
Und zum Laden nur flüchtig vertaut
- die Galeeren stehen längst unter Dampf -
wird am Hafen auf Sklaven gewartet,
auf den Schrott aus dem ungleichen Kampf
aus der Kristallnacht

Da, wo Darwin für alles herhält,
ob man Menschen vertreibt oder quält,
da, wo hinter Macht das Geld her ist,
wo stark zu sein die Welt ist,
vom Kuschen und Strammstehen entstellt,
Wo man Hymnen auf Kämme sogar bläst,
in einer barbarischen Gier nach Profit
"Hosianna" und "Kreuzig ihn!" ruft,
wenn man irgendeinen Vorteil drin sieht
ist täglich Kristallnacht.

Kristallnacht

Het komt voor, dat ik denk dat iets ritselt,
dat iets ergens in me zich vergist.
Een geluid, niet eens zo luid,
meestal klinkt het vertrouwd.
Zelden zo dat je het gelijk door hebt,
in een beeld tussen Breughel en Bosch.
Niemand die iets om sirenes geeft,
omdat sussen slechts de helft kost.
Het ruikt naar Kristallnacht!

In de stilte voor de storm, wat is dat?
Heel geheimzinnig, wie verlaat er de stad?
Notabelen komen incognito haastig voorbij,
officieel zijn ze niet graag hierbij.
Als de volksgeest, altijd paraat,
richting kookpunt gaat en schreeuwt,
'Heil - Halali' en onbegrensd geil
om vergelding brult, trillend van nijd
in de Kristallnacht!

Maar zij, die alles wat anders is stoort,
die met de stroom mee zwemmen, zoals het hoort.
Voor wie homo's misdadig zijn,
buitenlanders uitschot zijn,
die hebben een leider nodig.
En dan helpt geen cavalerie,
zelfs Zorro kan het niet schelen,
Die pist hoogstens een Z in de sneeuw,
en valt lallend van onverschilligheid om.
Nou ja? - Kristallnacht!

In de kerk met de Franz Kafka-klok,
zonder cijfers, alleen strepen erop.
Leest een blinde aan een dove,
Piet de Smeerpoets voor
achter drievoudig vergrendelde deuren
En de bewaker met zijn sleutelbos
vindt zichzelf een waar genie,
Omdat hij uitwegen verplettert
en verkoopt tegen claustrofobie.
In de Kristallnacht!

Ondertussen op het marktplein misschien,
laat men zijn ware gezicht zien.
Verzamelt stenen, slijpt de messen,
op hen die toch al verraden zijn.
Repeteert de lynchgroep de laatste uitspraak.
bij de winkels slechts vluchtig gedrag,
Terwijl de galeien reeds klaar liggen,
wacht men in de haven op slaven,
op het schroot van de ongelijke strijd,
Uit de Kristallnacht!

Waar Darwin in alles voorziet,
of je de mensen verdrijft of kwelt.
Waar geld achter macht steekt,
wie sterk is de wereld heeft,
door volgen en klaartaan vervormd.
Waar men strijdlieden neuriert en fluit,
Met barbaarse honger naar winst.
'Hosanna' en 'kruisig hem' roept
als men ergens voordeel in ziet.
Daar is het dagelijks Kristallnacht!

Dit is om nooit meer te vergeten

Het levensverhaal van Helga Deen (1925-1943)

Helga Deen

'Lieve, lieve jongen laat je gedachten en verlangens de mijne kruisen ...', schrijft Helga Deen op 8 juli 1943 in een brief aan haar vriend Kees. Het zijn haar laatste woorden vanuit kamp Westerbork, vlak voordat zij in Sobibor vermoord wordt samen met haar vader, moeder en broer. Helga was op 6 april 1925 te Stettin geboren. Een leven van achttien jaar, drie maanden en zeven dagen. Van een maand van haar leven, kamp Vught, legde ze haar gevoelens vast in een dagboek. Maar waarom kwam ze daar terecht? En uit welk milieu kwam ze en met wie ging ze om? Stadsmuseum Tilburg vertelt in de tentoonstelling *Dit is om nooit meer te vergeten* het levensverhaal van Helga Deen.

Dagboek en brieven

Helga Deen hield een dagboek bij in kamp Vught, een aangrijpende en ontroerende getuigenis van het dagelijks leven in een concentratiekamp. Ze werd heen en weer geslingerd tussen liefde en afkeer, tussen wanhoop en optimisme. Plotseling beroofd van alles wat haar vertrouwd was,

schreef ze op indrukwekkende wijze hoe ze haar leven zo waardig en bezielend mogelijk probeert te leven.

Meer dan zestig jaar later zijn Helga's dagboek en enkele brieven in een schooltas teruggevonden door de zoon van de vriend van wie ze zo hartstochtelijk hield. De internationale pers verzamelde zich in Tilburg toen in oktober 2004 bekend werd dat het Regionaal Archief Tilburg Helga Deens nalatenschap in beheer had genomen. Het archief heeft dagboeken en brieven met de uiterste zorg omgeven, historisch onderzoek laten doen en ten slotte het manuscript aan uitgeverij Balans ter publicatie aangeboden, die het in maart 2007 in boekvorm liet verschijnen. In 2008 volgde een Duitse vertaling en in januari 2009 verschijnt de Italiaanse editie.

Ronald Peeters, Regionaal Archief Tilburg

**Stadsmuseum
Tilburg**

70 jaar na kristallnacht

De tentoonstelling *Dit is om nooit meer te vergeten. Het levensverhaal van Helga Deen (1925-1943)* in de synagoge aan de Willem II straat 20 wordt georganiseerd door Stadsmuseum Tilburg.

Geopend van 2 t/m 9 november 2008, dagelijks behalve op 8 november.

Tijdens de tentoonstelling wordt in de synagoge aan de Willem II straat ook de korte film *Van verwoesting tot wederopbouw* van A.C. Kroonenberg getoond. Het is een historisch van de lotgevallen van de joodse synagoge te Tilburg vanaf het begin van de Tweede Wereldoorlog tot aan de wederopbouw en herinwijding van het gebouw op 16 september 1949.

Met dank aan het Regionaal Archief Tilburg.

Tevens schenkt Boekhandel Livius in de week van de herdenking speciale aandacht aan Helga Deen in zijn etalage.

Stadsmuseum Tilburg

De gebeurtenissen tijdens de Kristallnacht van 1938 hebben uiteindelijk geleid tot de verschrikkingen die het joodse volksdeel in de Tweede Wereldoorlog ten deel zijn gevallen. Door de publicatie van haar dagboek en brieven wordt het leven van het joodse meisje Helga Deen uit Tilburg, dat zo abrupt werd afgebroken, exemplarisch voor deze donkere bladzijde uit de wereldgeschiedenis.

Omdat Stadsmuseum Tilburg educatie hoog in het vaandel heeft staan, werd en wordt het levensverhaal van Helga Deen via een tentoonstelling aan duizenden leerlingen verteld. Het verhaal van een leeftijdgenoot spreekt meer tot de verbeelding dan een 'geschiedenisboek'.

Etalages

Een aantal winkels heeft speciaal voor deze week een deel van de etalage ingericht rond het thema van de kristallnacht of de joodse cultuur.

Antiquariaat De Rijzende Zon Poststraat 8

Boekhandel Livius Nieuwlandstraat 56

Cinematheek Willem II straat 6a

Het Zingende Nijlpaard Willem II straat 88

Kinderboekhandel de Zevensprong Nieuwlandstraat 37

Pleiade esoterie en spiritualiteit Willem II straat 50

Programma Gemengd Platform vrijdag 7 november

Het Gemengd Platform gaat in het kader van de Kristallnacht herdenking in gesprek met minister van justitie Hirsch Ballin. De heer Ballin is ook verbonden geweest aan de Katholieke Universiteit Brabant als hoogleraar staats- en bestuursrecht.

Thema van deze avond is: 'Spanning tussen vrijheid en bescherming'.

vrijdag 7 november, organisatie: Gemengd Platform, locatie: N.K. Harmonie, Stationsstraat 26, aanvang: 20.00u (zaal open om 19.30u)

Missionair Servicecentrum Tilburg, Stichting Nieuwkomers en Vluchtelingen en Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking

Het Huis van de Wereld is een plek voor multiculturele ontmoeting en mondiale bewustwording. Het Huis wil een podium zijn voor mensen die zich inzetten voor een tolerante en duurzame wereld. Wij sluiten ons graag aan bij stedelijke activiteiten zoals de Kristallnacht-herdenking. Omdat deze herdenking past bij de missie die het Huis van de Wereld wil uitdragen: een open huis voor vluchtelingen, voor ontmoeting en uitwisseling. Middels een foto-expositie in de grote zaal, een vertelling rond het thema 'Mijn Kristallnacht' door Bright O. Richards en een aangepaste menukaart met joodse gerechten in Wereldrestaurant Blend stelt het Huis haar deuren open voor alle belangstellenden.

Huis van de Wereld

"Mijn kristallnacht", muziek, vertellingen, gedichten ter herinnering aan kristallnacht. In de vertelling 'Mijn Kristallnacht' ontwaakt een vluchteling op artistieke wijze en vertolkt zijn eigen kristallnacht. Door muziek, zang, vertellingen en poëzie neemt Bright O. Richards ons terug naar een tijd en wereld die zo ver weg lijkt maar toch zo dichtbij is. Vertelling Bright O. Richards. Muziek en Zang: Lamin Kuyateh.

*Omgeven door haat
propaganda
in Afwezigheid van veiligheid, voedsel, water, licht
Massa moorden
doden overal
Gedood om nooit meer herinnerd te worden.
Waar moeten wij naartoe*

*Wij zijn als kudde schapen
Zonder herder
Op weg naar .....*

*Waarom ben ik hier
Nu*

Uitvoering: dinsdag 4 november 2008. Plaats: Grote Zaal, Huis van de Wereld, Spoorlaan 346, Aanvang: 20.00 uur. Entree: gratis.

Georganiseerd door: Stichting Nieuwkomers en Vluchtelingen, Missionair Servicecentrum Tilburg en Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking

Bargoen

De vaste leden van Bargoen

Deze zeer bijzondere combinatie speelt traditionele Oost Europese volksmuziek met westerse invloeden. Het is een aaneenschakeling van Roemeense zigeunermuziek, Jiddische klezmer en Poolse dansen, gecombineerd met invloeden uit de jazz- en klassieke muziek waarbij prachtige improvisaties niet ontbreken.

Bargün is in 2002 opgericht door Michaël Breukers en heeft in Paradox eerder concerten gegeven op het Tilburgs Jiddisj Festival 2002 en 2004 en 2006. Vanaf 2008 noemen we ons BARGOEN. Bargoen, afgeleid van het 'bargoens' ofte-

wel 'dieventaal' oftewel jiddisj, werkt met bezettingen van tijdelijke aard. In 2008 wordt de 'harde kern' gevormd door Erik Potters op tuba afgewisseld met slagwerk en Conny Essbach op klarinet en soms zang. Erik is een rasimprovisator die in velerlei bezettingen al tientallen jaren muzikaal vakmanschap levert, waarbij hij voortdurend contact zoekt met zijn toehoorders. Conny Essbach studeert het laatste jaar conservatorium en heeft zich bekwaamd in het spelen (en soms ook het zingen) van muziek geworteld in de Balkan en Turkije. Geboren in het voormalige Oost-Duitsland voelde ze zich geroepen om haar aandeel te leveren bij het thema Kristallnacht.

Brecht

Speciaal voor het optreden in Paradox op 5 november a.s. heeft Michaël Breukers contact opgenomen met Martin Peulen (zang en klarinet) en met Henk Koekoek (sax en tuba) om het repertoire uit te breiden met liederen van Brecht. Martin is beeldend kunstenaar en daarnaast muzikant met een voorliefde voor een 'melange' die bestaat uit muziek en theater. Op verrassende wijze weet hij daar steeds vorm aan te geven op het podium en ook anderen te inspireren. In 1996 zette Martin een Brecht programma op de planken samen met het Breda's Amateur-theater. Henk Koekoek behoeft nauwelijks betoog in het Tilburgse. Op de muzikaal behendige en soepele wijze welke hem zo kenmerkt levert Henk opnieuw zijn aandeel aan Bargoen op 5 november in Paradox.

Bargoen: Martin Peulen, Zang / Klarinet, Henk Koekoek, Sax /Tuba, Michaël Breukers, Accordeon /Zang, Conny Essbach, Klarinet /Accordeon /Zang, Erik Potters, Bastuba /Percussie

woensdag 5 november, Paradox Telegraafstraat 62, Aanvang: 21.00u, Entree: 5 euro

De NWE Vorst

Alle mensen zijn anders. In bouw, karakter, kleur, cultuur en smaak. Dat maakt de wereld rijk en avontuurlijk. Wij willen dat niet veranderen. Alle mensen zijn ook gelijk. Gelijk in verscheidenheid. Ook dat willen we niet veranderen. Wie hiervoor opkomt, ondersteunen we graag.

Cinematheek

Wij steunen de herdenking van de Kristallnacht omdat we tegen oorlog en de gruwelijkheden die dat met zich meebrengt zijn. Uit medeleven met de slachtoffers van die verschrikkelijke tijd en in het bijzonder de joodse mensen plaatsen we informatie over de Kristallnacht in onze winkel.

Gemengd Platform Tilburg

“Spanning tussen vrijheid en bescherming”

Het Gemengd Platform Tilburg ging van harte in op de uitnodiging van de AntiRacismeGroep Tilburg tot deelname aan de herdenking van de Kristallnacht. Wij onderschrijven deze herdenking omdat daarmee ons gedachtegoed een vaste plaats behoudt.

Die momenten van betekenis uit onze gemeenschappelijke geschiedenis zijn een onderdeel van het cultureel erfgoed. Dit verdient permanent onder de aandacht te worden gebracht, zodat dit niet verloren gaat voor het nageslacht. Wij zien onszelf als burgers van Tilburg in eenheid met elkaar. In ons Manifest hebben we dat al eerder beschreven. Daarom zijn we blij dat minister Hirsch Ballin vanuit zijn maatschappelijke inzichten en persoonlijke ervaringen met ons in gesprek wil gaan over de spanning tussen vrijheid en bescherming.

De AntiRacismeGroep Tilburg (ARG) en Liberaal Joodse Gemeente willen onderstaande organisaties graag bedanken voor hun medewerking en ondersteuning om deze week van herdenking mogelijk te maken. Dankzij hun, vaak spontane, enthousiasme en bereidwilligheid om mensen en middelen in te zetten is een klein initiatief uitgegroeid tot het prachtige programma dat wij u nu kunnen bieden.

ATTAK, BIBLIOTHEEK MIDDEN-BRABANT, BOEKHANDEL LIVIUS, BOEKHANDEL SELEXYZ GIANOTTEN, BROODJE KRAS 2, CINECITTA, CINEMATHEEK, COS (Centrum voor Ontwikkelingssamenwerking), GEMENGD PLATFORM, DE NWE VORST, DE RIJZENDE ZON (Antiquariaat), DE VUURVOGEL (Basisschool), DRUKKERIJ GIANOTTEN, HET ZINGENDE NIJLPAARD, NATIONAAL MONUMENT KAMP VUGHT, KINDERBOEKHANDEL ZEVENSPRONG, MST (Missionair Servicecentrum Tilburg), ODULPHUS LYCEUM, PARADOX, PLEIADE, RESTAURANT PINO'S, REGIONAAL ARCHIEF TILBURG, SNV (Stichting Nieuwkomers en Vluchtelingen), STADSGIDSERIJ TILBURG, STADSMUSEUM TILBURG, WERELDRESTAURANT BLEND

Kras2

Als bewoners van de Willem II straat doen we graag mee aan de herdenking van de Kristallnacht. De synagoge hoort voor ons bij het straatbeeld. In de jaren dertig was het niet zo vanzelfsprekend dat joodse mensen een plaats hadden om hun geloof te belijden, of zelfs maar veilig te zijn, thuis of op straat. Daarom is het goed om daar eens over na te denken en ook oog te hebben voor mensen of groepen die in die gevarenzone dreigen te komen.

Cinecitta

Bioscoop Cinecitta ondersteunt de herdenking van de kristallnacht door het vertonen van 3 films die aansluiten bij de gebeurtenissen van toen, maar ook in de huidige tijd. Het bestaan van totalitaire regimes beperkt zich helaas niet tot het verleden. In alle tijden werden en worden mensen meegezogen in de stroom van de geschiedenis, waarin ieder een eigen 'rol' vervult vanuit eigen gevoelens, idealen, karakter. En altijd met een ongewisse toekomst, want waar het heden toe leidt weet niemand. Het is goed omdat te beseffen.

Afsluiting Herdenkingsweek Kristallnacht Zondag 9 november

De herdenkingsweek wordt afgesloten in de synagoge. De AntiRacismeGroep Tilburg en De Liberaal Joodse Gemeente presenteren dan onderstaand programma:

11.30u: Lezing over de positie van de Islam en moslims in Nederland door Shahenshah Yaqut, winnaar J. H. Schepsprijs 2008 (opstelwedstrijd voor jongeren)

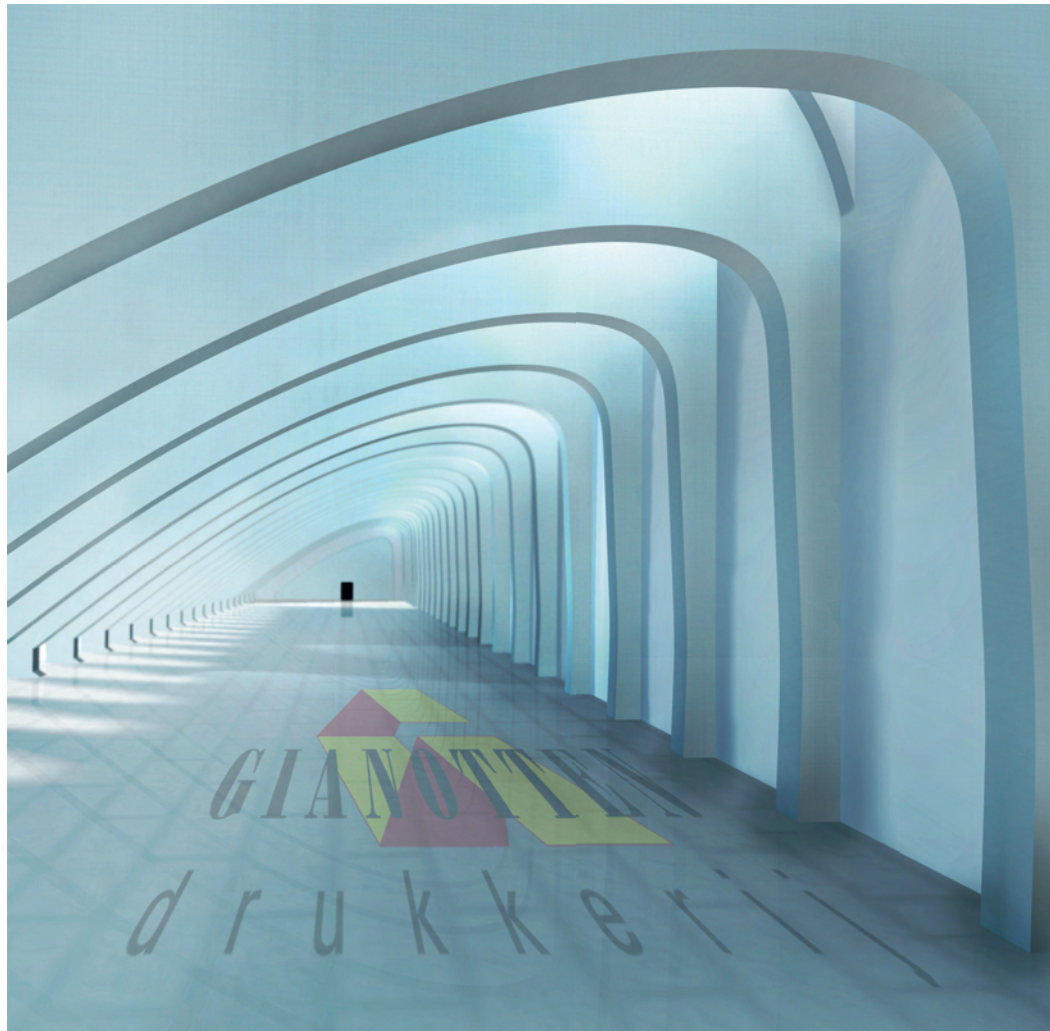
Na de lezing volgt een muzikaal intermezzo: Marjo Hoogzaad (gitaar en zang) en Corine Westerlaken (accordeon) brengen een aantal liederen uit de joodse cultuur.

14.00u: Lezing " Joods leven in katholiek Tilburg (1930-1945) " door Ad van den Oord

Tevens verzorgt de Stadsgidserij deze middag de 'Helga Deen fietstocht' die zal starten en eindigen bij de synagoge. Voorafgaand aan de fietstocht wordt een documentaire over Helga Deen vertoond. Voor de exacte vertrektijd van de fietstocht kunt u contact opnemen met de Stadsgidserij, tel: 06-48262711.

In de synagoge is deze dag ook historisch filmmateriaal te zien over de wederopbouw van de synagoge.

Afsluiting herdenkingsweek Kristallnacht, synagoge Willem II straat 20, aanvang: 11.00u, sluiting: 17.00u

Bredaseweg 61
5038 NA Tilburg

Postbus 9228
5000 HE Tilburg
Tel.: 013 - 542 50 50
Fax: 013 - 535 91 75

info@drukkerijgianotten.nl

Drukkerij Gianotten: *Dé drukker!*
WWW.DRUKKERIJGIANOTTEN.NL

